

Полякова Віталія Іванівна,
аспірант кафедри психології
управління ДВНЗ
«Університет менеджменту освіти»

ГЕНДЕРНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено висвітленню основних концептуальних підходів до дослідження гендерної толерантності педагогічних працівників, виходячи з аналізу складових поняття «гендер» і «толерантність». Проаналізовано основні підходи до розуміння поняття «толерантність» у межах гуманітарних наук. Головну увагу приділено аналізу підходів до дослідження толерантності у межах психології. Здійснено аналіз поняття «гендер» як соціально-психологічного феномену конструювання статі засобами соціальної практики, які зумовлюють становище і роль жінки чи чоловіка в суспільстві та його інституціях. Висвітлено роль гендерної толерантності у діяльності педагогів. Наведено приклади проявів інтолерантності в міжособистісних стосунках педагогів з учнями.

Ключові слова: гендер, толерантність, інтолерантність, терпимість, гендерна толерантність, гендерна компетентність, педагог, гендерна рівність, гендерний підхід.

Полякова Виталия Ивановна

ГЕНДЕРНАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ РАБОТНИКОВ: ОСНОВНЫЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ

Аннотация. Статья посвящена раскрытию основных концептуальных подходов к исследованию гендерной толерантности педагогических работников, исходя из анализа составляющих понятия «гендер» и «толерантность». Проанализированы основные подходы к пониманию понятия «толерантность» в русле гуманитарных наук. Особое внимание уделено анализу подходов к исследованию толерантности в русле психологии. Проведен анализ понятия «гендер» как социально-психологического феномена конструирования пола средствами социальной практики, определяющими роль и положение мужчины и женщины в обществе и его институтах. Показана роль гендерной толерантности в деятельности педагогов. Приведены примеры проявлений интолерантности в межличностных отношениях педагогов с учениками.

Ключевые слова: гендер, толерантность, интолерантность, терпимость, гендерная толерантность, гендерная компетентность, педагог, гендерное равенство, гендерный подход.

GENDER TOLERANCE OF TEACHING STAFF: MAIN CONCEPTUAL APPROACHES TO RESEARCH

Abstract. *Article is devoted to the basic conceptual approaches to the study of gender tolerance of teachers, based on the analysis of components of the concept of «gender» and «tolerance». The basic approaches to understanding the concept of «tolerance» in the humanities are analyzed. Particular attention is paid to the analysis of approaches to the study of tolerance in psychology. The analysis of the concept of «gender» as a socio-psychological phenomenon means of social construction of gender practices, defining the role and status of men and women in society and its institutions. The role of gender tolerance in the work of teachers is shown. Gives examples of manifestations of intolerance in interpersonal relationships teachers with students/*

Key words: *gender, tolerance, intolerance, gender, tolerance, gender competence, teacher, gender equality, gender approach.*

Постановка проблеми

Актуальність проблеми дослідження. У сучасних умовах світова спільнота одним зі своїх головних завдань вважає створення суспільства, заснованого на класовій, етнічній, расовій та гендерній рівності. Увага держави до гендерної проблематики, прагнення запровадити гендерну рівність у суспільне життя вважається одним із основних показників виміру рівня розвитку країни.

Однак, складні умови сьогодення зумовлюють прояви нерівності та інтолерантності у міжособистісних стосунках, а також у стосунках особистості з навколишнім світом, загалом, і в гендерному контексті, зокрема. Особливо негативно сприймаються прояви інтолерантності в діяльності педагогічних працівників, покликаних управляти процесом навчання, виховання та розвитку особистості прийдешніх поколінь, «сіяти розумне, добре, вічне».

Водночас школа, як важливий інститут соціалізації, що виконує функцію трансляції цінностей, норм, ролей прийдешнім поколінням, нерідко демонструє зразки гендерних взаємин, які характеризуються гендерною асиметрією і відповідно гендерною інтолерантністю (А. Мудрик, Л. Шустова та ін.).

Це висуває нові вимоги до гендерної толерантності педагогів та їхньої підготовки до усвідомлення й переосмислення психологічних проблем професійної діяльності, що мають гендерну природу, вибору адекватних способів та стратегій їх розв'язання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Різні аспекти зазначеної проблеми вже були предметом уваги дослідників. Зокрема, вивчалися психолого-педагогічні аспекти процесу гендерної соціалізації особистості, загалом (С. Бем, Т. Бендас, Ш. Берн, І. Кльоцина та ін.), і в освітній галузі, зокрема (Т. Говорун, О. Кікінежді, А. Клерк, С. Максименко, Е. Міллард та ін.). Гендерну толерантність, як інтегральну характеристику особистості, розглядав ряд науковців (Г. Бардієр, Г. Вержибок, М. Мацковський, Є. Чернишова, Л. Шустова та ін.), але здебільшого дослідники зосереджували увагу на її розвитку у дітей і молоді. З

іншого боку, досліджено види, компоненти, рівні толерантності особистості, загалом (О. Асмолов, Г. Бардієр, Г. Солдатова, К. Уейн, М. Уолцер та ін.), і педагогічних працівників закладів середньої та вищої освіти, зокрема (Н. Карабущенко, Є. Назарова та ін.). Крім того, розглянуто дотичні до проблеми толерантності/інтолерантності питання національної, релігійної, расової нетерпимості, ксенофобії (Т. Адорно, Т. Нельсон та ін.), моральності (Л. Колберг та ін.), кроскультурної психології (Дж. Беррі, Д. Мацумото, Л. Почебут та ін.) тощо.

Водночас розмаїття підходів до дослідження проблеми толерантності особистості, загалом, і гендерної толерантності, зокрема, зумовлює необхідність їх аналізу з метою визначення сутності гендерної толерантності педагогічних працівників. Це й визначило *мету* роботи – виокремити та проаналізувати основні підходи до дослідження гендерної толерантності педагогічних працівників.

Виклад основного матеріалу

Аналіз проблеми гендерної толерантності особистості свідчить про відсутність загальноприйнятого визначення поняття «гендерна толерантність», тому доцільним є підхід до висвітлення його сутності завдяки аналізу змісту понять, які утворюють цей термін, а саме: «толерантність» і «гендер».

Слід зазначити, що поняття «толерантність» давно використовується у філософській, педагогічній, соціологічній, правовій і психологічній літературі. Але останнім часом інтерес до толерантності значно посилюється через виклики сьогодення, які, сприяючи проявам толерантності, провокують крайні прояви інтолерантності (ксенофобії, тероризму та ін.).

Це дає підстави науковцям виокремити три аспекти осмислення толерантності в сучасних умовах: 1) нормативний, коли толерантність розглядають як соціально-схвалювану правову норму через її зв'язок з загальнолюдськими гуманістичними цінностями і відповідні до них принципи взаємодії, про що, зокрема, йдеться в «Декларації принципів толерантності», схваленій ЮНЕСКО у 1995 році; 2) профілактичний, зумовлений необхідністю попередження крайніх проявів інтолерантності; 3) інструментальний, коли толерантність трактують як інструмент забезпечення соціальної згоди між людьми з різними цінностями і відповідно говорять про технології її навчання².

Сам термін «толерантність» зазвичай вживають у ситуаціях, коли йдеться про можливість засудити певних людей чи групи людей за «інакомислення», але схвалюється свідоме рішення уникнути цього, виявляючи зразки ненасильницької поведінки. Натомість термін «інтолерантність» використовують для характеристики ситуацій прояву дискримінації, насилля тощо.

Так, у межах *філософії* толерантність з давніх часів розглядалася як терпимість, пов'язана з певним душевним складом (Аристотель) і соціальним згуртуванням (Платон); ступінь згоди (Г. Лейбніц), доброта (І. Кант), усвідомлення рівноцінності всіх людей (М. Трубецької, М. Бердяєв та ін.). У сучасних філософських концепціях толерантність згадують через проблеми мультикультуралізму, лібералізму

² Бардієр Г. Л. Социальная психология толерантности : автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Г. Л. Бардієр ; С.-Петербург. гос. ун-т. — М., 2007. — 45 с.

(М. Уолцер, М. Хомяков), визначення меж толерантності (К. Поппер) та ін. (цит.²), філософії ненасилля (В. Лекторський, Л. Толстой та ін.).

В. Лекторський наводить можливі трактування толерантності: 1) як байдужість у контексті лібералізму, з огляду на який проблеми суспільства в цілому більш важливі, ніж наявність розходжень між людьми; 2) як неможливість взаєморозуміння (якщо ми не можемо зрозуміти іншу культуру чи поведінку, ми не можемо апріорі бути ворожими стосовно них); 3) як поблажливість до слабкості інших; 4) як розширення власного досвіду та критичний діалог⁸. Саме останнє науковець вважає справжнім розумінням толерантності.

У соціології толерантність розглядають як соціальну реальність, яку спостерігають у тих ситуаціях, коли соціальна значущість відмінностей між людьми або групами стає актуальною, усвідомлюється, переживається, нормується².

Важливим аспектом розгляду толерантності, значущим у контексті теми дослідження, є розуміння її як цінності й інструмента для розв'язання конфліктів. У контексті нашої теми не можна не згадати класичне дослідження Т. Адорно та його колег, в якому підтверджено існування особливого типу авторитарної особистості, схильної до забобонів. Основними характеристиками такої особистості є консерватизм, потреба в сильному лідері, авторитарна агресія, зумовлена потребою у зовнішньому об'єкті для розрядки, стереотипність та упередженість, деструктивність і цинізм¹. Відповідно толерантність визнається одним із основоположних демократичних принципів, пов'язаних із соціальною свободою та правами людини. При цьому розрізняють терпимість як пасивну поведінку та толерантність як активну соціальну поведінку, до якої людина приходить добровільно та свідомо, часто докладаючи багато зусиль¹⁶.

У педагогіці толерантність розглядається як важлива мета процесу виховання, як засіб досягнення виховних та освітніх завдань і відповідно як вимога до діяльності та особистості педагога (Б. Вульффов, Б. Гершунський, К. Уейн та ін.). У зв'язку з останнім К. Уейн стверджує, що толерантність забезпечує не лише визнання і повагу до переконань і дій інших людей, а й визнання й повагу до самих людей¹⁷. Толерантність має такі характеристики: 1) *системність*, оскільки толерантність є сукупністю елементів, які, перебуваючи у зв'язках один з одним, утворюють єдність, якій властиві цілісність, структурність, взаємозалежність із середовищем, ієрархічність і множинність опису, тобто всі властивості системи; 2) *суб'єктність*, оскільки як суб'єкт, так і об'єкт толерантності перебувають в активному стані у процесі діяльності; 3) *предметність*, оскільки толерантність реалізується лише тоді,

⁸ Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский // Вопросы философии. — 1997. — № 11. — С. 46–54.

² Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности : автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Г. Л. Бардиер ; С.-Петербург. гос. ун-т. — М., 2007. — 45 с.

¹ Адорно Т. Исследования авторитарной личности / Т. Адорно // Актуальные аспекты проблемы толерантности в современном мире ; под науч. ред. И. Л. Первой. — СПб. : С.-Петербург. ун-т, 2004. — 240 с.

¹⁶ Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин ; пер. с англ. ; общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов. — М. : Политиздат, 1992. — 543 с.

¹⁷ Уэйн К. Образование и толерантность / К. Уэйн // Высшее образование в Европе. — 1997. — Т. XXI. — № 2. — С. 14–28.

коли є певне поле узгодження інтересів і пошуку компромісів; 4) *контекстність*, оскільки вибір рівня толерантності залежить від конкретних ситуацій взаємодії¹⁰.

У межах *психології* за результатами теоретичного аналізу літератури можна виокремити декілька *підходів до дослідження та розуміння толерантності*: гуманістичний, когнітивно-біхевіоральний, діяльнісний, акмеологічний, екофасилітативний.

У зазначених підходах ідеться про пряме чи опосередковане співвіднесення толерантності з добре відомими явищами. Зокрема, у межах *психоаналітичного підходу* йдеться про толерантність у контексті самототожності і внутрішнього конфлікту з навколишнім середовищем і відповідно психологічними захистами чи в контексті копінг-стратегій поведінки (З. Фрейд, Е. Еріксон та ін.).

Концептуальні положення в межах *когнітивно-біхевіорального підходу* є підґрунтям для розуміння механізмів формування та проявів толерантності, здатності розуміти «чужі» особистісні конструкти (Дж. Келлі), зокрема, соціальної категоризації (Дж. Тернер), когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер), стереотипізації та атрибуції (Ф. Хайдер), соціальних репрезентацій (С. Московічі) та ін.); вивчення окремих проявів толерантності в поведінці, зокрема, соціальних страхів (Дж. Вольпе), адекватного розуміння та прийняття себе (В. Ромек), агресивної поведінки (Р. Берон, Д. Річардсон) тощо.

Особливу увагу вивченню толерантності приділено в кроскультурних дослідженнях у контексті ідентичності, міжкультурної адаптації та культурного шоку (Дж. Беррі, Д. Мацумото, Л. Почебут, Г. Триандіс та ін.). Було встановлено, що позитивне прийняття себе (ідентичність) сприяє позитивному прийняттю інших (толерантність) і навпаки¹³. Крім того, показано, що основою толерантності є відкритість до змін¹⁸.

У річищі *гуманістичного підходу* (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.) увагу дослідників акцентовано на нормативному, ціннісно-орієнтаційному та особистісно-смысловому аспектах толерантності. Так, ще Г. Олпорт виокремив два шляхи розвитку особистості: толерантний та інтолерантний. Толерантна особистість є вільною, доброзичливою, відповідальною, демократичною, такою, що знає й приймає себе. Інтолерантній людині властиві уявлення про власну виключність, прагнення перекладати відповідальність на оточуючих, авторитаризм, потреба в соціальному порядку, бажання сильної влади, прагнення належати певній зовнішній інституції, угрупованню тощо¹². К. Роджерс серед характеристик особистості, яка повноцінно функціонує, вказує на так звану організмичну довіру, тобто довіру людини до себе. Якщо вона властива людині, то людина буде також приймати, поважати, цінувати інших людей, іншими словами, виявлятиме до них толерантне ставлення¹⁵.

У межах *діяльнісного підходу* основну увагу зосереджено на дослідженні особливостей формування толерантної свідомості та поведінки (О. Асмолов, Я. Коломинський, Г. Солдатова та ін.). Розвиваючи концептуальні положення цього

¹⁰ Маслоу Г. Г. Воспитание толерантности как фактор развития личности : дис. ... канд. пед наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Г. Г. Маслоу. — Псков, 2006. — 234 с.

¹³ Почебут Л. Г. Социальная психология / Л. Г. Почебут, И. А. Мейжис. — СПб. : Питер, 2010. — 672 с. — (Серия «Мастера психологии»).

¹⁸ Triandis H. C. Culture and social behavior / H. C. Triandis. — McGraw Hill Custom Publishing, 2004. — 330 p.

¹² Олпорт Г. Становление личности: избр. труды / Г. Олпорт. — М. : Смысл, 2002. — 462 с.

¹⁵ Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг ; пер. с англ. — М. : Смысл, 2002. — 527 с.

підходу, Д. Леонтьєв пропонує розглядати толерантність у межах культурно-історичної неklasичної психології як інтегральне явище, що визначає позицію визнання інших цінностей, поглядів, звичаїв як рівноправних зі «своїми» цінностями, поглядами, звичаями, незалежно від ступеня згоди з ними. У контексті нашого дослідження цікавим є твердження науковця про те, що проблематика толерантності виникає стосовно будь-яких відмінностей, які можуть слугувати основою для особистої ідентичності⁷.

Представники *акмеологічного підходу* (Б. Ананьєв, Н. Кузьміна (Головко-Гаршина) та ін.) розглядають толерантність як невід'ємну характеристику (показник) професіоналізму і зрілості особистості, сферою діяльності якої є взаємодія в системі «людина – людина». Виходячи з концептуальних положень такого підходу, толерантність можна визначити як інтегральну властивість цілісної індивідуальності людини в єдності особистісних, суб'єктних та індивідуальних властивостей.

Особливістю *екофасилітативного підходу* (П. Лушин та ін.) є те, що в ньому йдеться про аналіз толерантності у процесі переживання ситуації невизначеності в разі наявності тенденції продовжувати процес переходу на новий виток чи систему розвитку в умовах непередставленості у свідомості суб'єкта основ подальшого розвитку. Толерантність в умовах генерування нової ідентичності та принципово нових можливостей розвитку слугує основним засобом позитивного прийняття⁹.

У межах комплексного, *соціально-психологічного підходу* Г. Бардієр розглядає толерантність як здатність людини позитивно реагувати на соціальні відмінності, що її оточують і виявляються у сфері соціальних взаємин, соціального пізнання та соціальної поведінки. При цьому інтенсивність реагування на відмінності визначається ступенем їх соціальної та особистісної значущості відповідно до соціального контексту та позиції щодо носіїв відмінностей. Дослідниця вважає, що спрямованість і кількісне вираження толерантності/інтолерантності детерміновані специфічним комплексом психофізіологічних, психологічних і соціально-рольових властивостей, оскільки відмінності, що викликають толерантність чи інтолерантність, можуть бути біологічно, культурно-психологічно чи соціально обумовленими².

Таким чином, толерантність пронизує практично всі соціально-психологічні феномени, сама є багатограним і складним феноменом, в якому виокремлюють такі взаємопов'язані виміри: 1) вимір установки, який співвідноситься з неусвідомлюваними еталонами самоствавлення, міжособистісними, міжгруповими взаєминами; 2) когнітивний — через уявлення про особистісні конструкти як можливість розуміння чужої системи конструктів; 3) вимір взаємин, де вони є усвідомленими та активними зв'язками людини зі світом, насамперед, з іншими людьми; 4) поведінковий (як навички встановлення контактів, продуктивного розв'язання конфліктів, асертивності); 5) вольовий (як сформованість засобів саморегуляції в ситуаціях

⁷ Леонтьєв Д. А. К операционализации понятия «толерантность» / Д. А. Леонтьев // Вопросы психологии. — 2009. — № 5. — С. 3–16.

⁹ Лушин П. В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П. В. Лушин. — Одесса : Аспект, 2005. — 334 с.

² Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности : автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Г. Л. Бардиер ; С.-Петербург. гос. ун-т. — М., 2007. — 45 с.

фрустрації); б) рефлексивний (як здатність до перебудови неадекватних установок, взаємин, конструктів і вчинків)⁶.

Отже, толерантність можна визначити як інтегральну особистісну якість, яка визначає активну життєву позицію особистості щодо визнання відмінних від власних інтересів, цінностей, поглядів, звичаїв тощо, які не розходяться з мораллю, прийняття цінності різноманітності, відкритість щодо відмінного від власного досвіду, готовність до діалогу та розширення на цій основі власного досвіду.

Види толерантності (міжпоколінна, гендерна, міжетнічна, міжконфесійна, професійна, соціально-економічна, політична) пов'язані з тими соціально-психологічними явищами, на які вона поширюється².

Тому, розкриваючи сутність поняття «гендерна толерантність», доцільним є аналіз поняття «гендер» як соціально-психологічного феномену конструювання статі засобами соціальної практики, яка обумовлює становище і роль жінки чи чоловіка в суспільстві та його інституціях³.

Традиційна модель гендерної соціалізації ґрунтується на полярності та протиставленні осіб різної статі, формує асиметричні культурні оцінки та очікування, адресовані особистості, залежно від її статі, традиційні гендерні стереотипи та упередження. Тим самим існує загроза для прояву інтолерантності в стосунках з особами протилежної статі, іншими словами, гендерної інтолерантності. Сучасний підхід до розуміння гендеру базується на ідеях гендерної рівності, він пов'язаний з утвердженням рівних прав і можливостей людини, умов її самореалізації, незалежно від її статевої приналежності¹⁴.

Саме цей підхід відзначається *гендерною толерантністю* як соціально-психологічною характеристикою людини, що дає їй змогу бути ефективною в ситуаціях міжособистісної взаємодії, виявляючи повагу до прав та індивідуальності кожної особистості, незалежно від її статі².

Гендерна толерантність особистості є показником її гендерної компетентності, яка передбачає наявність у людини: 1) знань про існуючі ситуації гендерної нерівності, фактори та умови, що їх визначають; 2) уміння помічати та адекватно оцінювати ситуації гендерної нерівності в різних сферах життєдіяльності; 3) здатність не виявляти у своїй поведінці гендерно-дискримінаційних практик; 4) здатність конструктивно розв'язувати свої гендерні проблеми та конфлікти в разі їх виникнення¹¹.

Таким чином, гендерну толерантність педагогічних працівників можна тлумачити як таку особистісну характеристику, яка допомагає помічати ситуації гендерної

⁶ Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности: к вопросу о толерантности как психическом явлении / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: теория и практика : сб. науч.-метод. ст. — М. : МПСИ ; Воронеж : Модек, 2003. — С. 19–24.

² Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности : автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Г. Л. Бардиер ; С.-Петербург. гос. ун-т. — М., 2007. — 45 с.

³ Бем С. Линзы гендера: трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем. — М. : РОССПЭН, 2004. — 336 с.

¹⁴ Практикум по гендерной психологии / ред. И. С. Клецина. — СПб. : Питер, 2003. — 480 с.

¹¹ Нежинська О. О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. О. Нежинська ; Університет менеджменту освіти НАПН України. — К. : ДВНЗ «УМО» НАПН України, 2011. — 21 с.

нерівності в навчально-виховному процесі, протистояти дискримінаційним у гендерному контексті впливам, не створювати власною поведінкою ситуацій гендерної нерівності. Гендерна толерантність передбачає активну моральну позицію педагога як суб'єкта, який здійснює свідомий вибір щодо особливостей взаємодії з учнями різної статі на засадах гендерної рівності.

Натомість у разі наявності гендерних упереджень, тобто соціальних установок з негативним та викривленим змістом стосовно осіб іншої статі, ідеться про гендерну нерівність у взаємодії і відповідно про гендерну інтолерантність.

На жаль, соціокультурні умови сучасного суспільства сприяють проявам інтолерантності в міжособистісних стосунках суб'єктів навчально-виховного процесу. Так, виокремлюють такі стереотипні тенденції взаємодії педагогів з дітьми: 1) різне пояснення успіху і неуспіху дітей, залежно від статі, зокрема, неуспіх хлопчиків пояснюється, як правило, недостатніми зусиллями, які вони докладають для оволодіння конкретним предметом, а дівчаток – відсутністю здібностей; такий підхід може сприяти більшому розвитку мотивації досягнення, насамперед, у хлопчиків, ніж у дівчаток; 2) першочергова реакція педагогів на запитання хлопчиків, надання більше часу хлопчикам на відповідь з місця; взагалі, хлопчикам приділяється більше уваги (як позитивної, так і негативної), порівняно з дівчатками на всіх ланках освіти; 3) орієнтація дівчаток на міжособистісні стосунки з іншими людьми, через що у них формується чутливість до очікувань інших людей, зокрема, педагогів, а звідси з'являються моделі поведінки, зорієнтованої на слухняність, відповідність соціальним вимогам; 4) схвалення у хлопчиків ініціативи й активності, через що в них виробляється модель поведінки, зорієнтованої на демонстрацію досягнень; якщо заняття в класі хлопчику нецікаві через їх легкість чи трудність, він починає відволікатися, порушувати дисципліну частіше, ніж дівчатка¹⁴.

Ці тенденції можна пояснити на основі теорії каузальної атрибуції, відповідно до якої успіх або невдача в якій-небудь діяльності трактуються по-різному, залежно від того, чи є вони несподіваними або, навпаки, очікуваними, імовірними. Очікуваній поведінці зазвичай приписуються так звані стабільні причини, а несподіваній – нестабільні. Тому відповідно до статевої ролі стереотипів гарне виконання завдання, високий результат у чому-небудь, досягнутому хлопчиком або чоловіком, найчастіше пояснюється його здібностями (приклад стабільної причини), а такий самий результат, досягнутий дівчинкою або жінкою, пояснюється її зусиллями, випадковою удачею або іншими нестабільними причинами. Тому одні прояви особистості, що відповідають стереотипам, підсилюються, інші – послаблюються⁵.

Отже, можемо висловити припущення, що, орієнтуючись на розвиток лідерських рис з дитинства (таких, як активність, ініціативність, упевненість у собі, незалежність тощо), у подальшому чоловіки більшою мірою, ніж жінки, схильні до лідерства, і це одна з причин того, що вони становлять переважну більшість представників управлінського персоналу. Крім того, через те, що жінки, порівняно з чоловіками, ростуть у більш структурованому і директивному світі, вони можуть

¹⁴ Практикум по гендерной психологии / ред. И. С. Клецина. — СПб. : Питер, 2003. — 480 с.

⁵ Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П. П. Горностай // Основи теорії гендеру : навч. посіб. — К. : К.І.С., 2004. — С. 132–156.

стати консервативнішими у своїх судженнях, загалом, користуватися асимілятивними стратегіями, в той час, як чоловіки в ситуації розв'язання проблеми частіше схильні користуватися акомодативними стратегіями^{4, 14}.

Тому організація толерантного освітнього простору на засадах гендерного підходу є важливим завданням сучасного педагога.

Висновки

Отже, узагальнюючи все вищезазначене, під *гендерною толерантністю* педагогічного працівника слід розуміти системне особистісне утворення, що виявляється у прийнятті себе та іншої особи як представника певної статі, прийнятті власної та іншої гендерної ідентичності; відсутності гендерної упередженості в оцінюванні особистісних характеристик особи іншої статі, умінні встановити з нею партнерські стосунки на основі активної моральної позиції. На протилежному полюсі – гендерна інтолерантність, що ґрунтується на упередженості щодо переваг однієї статі стосовно іншої. Граничним виявом гендерної інтолерантності є сексизм як дискримінація особистості щодо її прав на повноцінну участь у професійному та суспільному житті, залежно від статі.

Аналіз літератури з проблеми гендерної толерантності дає змогу також дійти висновку про те, що на її розвиток впливають суспільство й культура, зокрема, закріплені в них уявлення про зміст і специфіку гендерних ролей та стереотипів, які транслуються наступним поколінням через різноманітні інститути соціалізації, зокрема, через загальноосвітні навчальні заклади. Тому актуальним є визначення змісту та компонентів гендерної толерантності педагогів.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Визначення змісту, складових, чинників гендерної толерантності педагогічних працівників. Дослідження рівнів і проявів гендерної толерантності освітян. Вивчення психологічних умов розвитку гендерної толерантності педагогічних працівників у системі післядипломної педагогічної освіти.

Список використаних джерел

1. Адорно Т. Исследования авторитарной личности / Т. Адорно // Актуальные аспекты проблемы толерантности в современном мире ; под науч. ред. И. Л. Первой. — СПб. : Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2004. — 240 с.
2. Бардиер Г. Л. Социальная психология толерантности : автореф. дис. на соискание учен. степ. д-ра психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Г. Л. Бардиер ; С.-Петербург. гос. ун-т. — М., 2007. — 45 с.
3. Бем С. Линзы гендера: трансформация взглядов на проблему неравенства полов / С. Бем. — М. : РОССПЭН, 2004. — 336 с.
4. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : моногр. / О. І. Бондарчук. — К. : Наук. світ, 2008. — 318 с.

⁴ Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності : моногр. / О. І. Бондарчук. — К. : Наук. світ, 2008. — 318 с.

¹⁴ Практикум по гендерной психологии / ред. И. С. Клецина. — СПб. : Питер, 2003. — 480 с.

5. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності / П. П. Горностай // Основи теорії гендеру : навч. посіб. — К. : К.І.С., 2004. — С. 132–156.

6. Гриншпун И. Б. Понятие и содержательные характеристики толерантности: к вопросу о толерантности как психическом явлении / И. Б. Гриншпун // Толерантное сознание и формирование толерантных отношений: теория и практика : сб. науч.-метод. ст. — М. : МПСИ ; Воронеж : Модек, 2003. — С. 19–24.

7. Леонтьев Д. А. К операционализации понятия «толерантность» / Д. А. Леонтьев // Вопросы психологии. — 2009. — № 5. — С. 3–16.

8. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский // Вопросы философии. — 1997. — № 11. — С. 46–54.

9. Лушин П. В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П. В. Лушин. — Одесса : Аспект, 2005. — 334 с.

10. Маслова Г. Г. Воспитание толерантности как фактор развития личности : дис. ... канд. пед наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Г. Г. Маслова. — Псков, 2006. — 234 с.

11. Нежинська О. О. Психологічні умови формування гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. О. Нежинська ; Університет менеджменту освіти НАПН України. — К. : ДВНЗ «УМО» НАПН України, 2011. — 21 с.

12. Олпорт Г. Становление личности: избр. труды / Г. Олпорт. — М. : Смысл, 2002. — 462 с.

13. Почебут Л. Г. Социальная психология / Л. Г. Почебут, И. А. Мейжис. — СПб. : Питер, 2010. — 672 с. — (Серия «Мастера психологии»).

14. Практикум по гендерной психологии / ред. И. С. Клецина. — СПб. : Питер, 2003. — 480 с.

15. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Дж. Фрейберг ; пер. с англ. — М. : Смысл, 2002. — 527 с.

16. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / П. А. Сорокин ; пер. с англ ; общ. ред., сост. и предисл. А. Ю. Согомонов. — М. : Политиздат, 1992. — 543 с.

17. Уэйн К. Образование и толерантность / К. Уэйн // Высшее образование в Европе. — 1997. — Т. XXI. — № 2. — С. 14–28.

18. Triandis H. C. Culture and social behavior / Harry. C. Triandis McGraw Hill Custom Publishing, 2004. — 330 p.

Polyakova Vitalya Ivanovna

**GENDER TOLERANCE OF TEACHING STAFF:
MAIN CONCEPTUAL APPROACHES TO RESEARCH**

Article is devoted to the basic conceptual approaches to the study of gender tolerance of teachers. The basic approaches to understanding the concept of "tolerance" in the humanities are analyzed. Particular attention is paid to the analysis of approaches to the study of tolerance in psychology such as: psychoanalytic approach, cognitive and behavioral approaches, acmeological approach, humanistic approach etc.

According to the analysis of scientific development of domestic and foreign experts it is concluded that gender tolerance is a personal quality which is manifested in adopting yourself and the other person as a representative of a certain sex, acceptance of self and other gender identity, absence of gender prejudgment in the assessment of personal characteristics a person of the opposite sex, ability to establish a partnership with a person of the opposite sex on the basis of active moral position. At the opposite extreme – gender intolerance based prejudgment on the advantages of one sex against another.

The role of gender tolerance in the work of teachers is shown. Gender tolerance is a one of indicators of gender competence of teachers.

Based on this, the author presents examples of manifestations of gender intolerance in interpersonal relationships teachers with students: different explanations of success and failure of children by gender; orientation of girls on behavior model oriented towards obedience, conformity to social demands etc. These facts are explained on the basis of the theory of causal attribution.

In further studies it is possible to analyze the levels and displays of gender tolerance educators, the psychological conditions of gender tolerance teaching staff in post-graduate teacher education.